

Bunad nå! Status 2025

Rapport utarbeidet av Mette Vårdal på oppdrag fra arbeidsgruppa bak nominasjonen av
Bunadbruk i Norge - tradisjonshåndverk og sosial praksis
på UNESCOs representative liste for immateriell kulturarv:

Norsk institutt for bunad og folkedrakt, Norsk folkedraktforum, Norges Husflidslag,
Noregs Ungdomslag, Studieforbundet kultur og tradisjon

Om rapporten

5. desember 2024 ble bunadbruken i Norge skrevet inn på UNESCOs representative liste over menneskehetens immaterielle kulturarv. Dette var resultat av et større samarbeid som Noregs Ungdomslag, Norges husflidslag, Norsk institutt for bunad og folkedrakt, Norsk folkedraktforum og Studieforbundet kultur og tradisjon står bak. De er også bestillere av denne rapporten. En innskriving på UNESCOs liste er ikke et endelig mål for arbeidsgruppa, men et virkemiddel i et større og omfattende arbeid for å bevare kunnskap, tradisjon og en fortsatt aktiv bunadbruk.

Målet med denne rapporten er å få mer kunnskap om feltet, som bakgrunn for å identifisere utfordringer, eventuelle tiltak og områder der det er behov for videre undersøkelser. Allerede i arbeidet med innskriving av bunadbruken på UNESCOs liste ble utenlandsproduksjon og tap av kunnskap som følge av det beskrevet som den største trusselen mot en aktiv kunnskapsoverføring. Dette gjenspeiles også i en spørreundersøkelse som arbeidsgruppen gjennomførte, der et av spørsmålene var hva respondentene var mest bekymret for. Spørsmålet er derfor også viet stor plass her.

Fordi feltet er sammensatt og organisering både av produksjon, bruk og interessearbeid er brokete, er det krevende å få frem kunnskap som ikke tar forbehold eller har store feilmarginer. Viktigere enn eksakte størrelser er det derfor å kunne se endringer og tendenser i materialet. Bevegelser i bruk, tilvirkning og anskaffelse kan både være grunnlag for bekymring og potensiale for å se nye løsninger.

I rapporten er det også forsøkt å se på bunadbruken i et litt større perspektiv. Tradisjonen som er skrevet inn på UNESCOs liste omfatter alle som eier, bruker og lager bunad. Blant disse er det stor variasjon i hvor aktiv man er og hvor stor interesse man har for bunaden og kunnskapen om den. Hvordan brukerne forholder seg til bunadkulturen er derfor ett av punktene som blir undersøkt, basert på ulike spørreundersøkelser.

Undersøkelsene er konsentrert om de som eier, bruker og produserer bunad. Men det er også slik at de som selv verken eier eller bruker bunad, og som kanskje ikke en gang liker bunader, vil ha kjennskap til den. Bunaden er en nasjonal kulturarv som er svært synlig i offentligheten, ikke minst rundt 17. mai. Spørsmålet om bevaring av norsk bunadtradisjon vil derfor ha betydning også ut over gruppen av brukere.

Det er gjennomført fire spørreundersøkelser som denne rapporten bygger på. Norsk institutt for bunad og folkedrakt har bestilt to undersøkelser fra Norstat i 2024

- Norstat webunadersøkelse, med et representativt utvalg på 1000 respondenter
- Norstat telefonundersøkelse, utført med et utvalg på 65 bunadprodusenter

Som nevnt har arbeidsgruppa gjennomført en spørreundersøkelse på egen hjemmeside, bunadbruk.no, som har gitt en stort tekstkorpus. Denne ble avsluttet før søknaden ble oversendt departementet.

For å komplettere Norstats telefonundersøkelse, gjennomførte rapportens forfatter også en egen telefonundersøkelse blant et utvalg av Norsk Flid sine butikker i januar 2025. Denne var basert på et enkelt spørreskjema og utvidet med samtale rundt spørsmålene.

I tillegg er det hentet inn statistikk, og en usystematisk gjennomgang av ulike avisoppslag om bunad, samt forfatterens bakgrunn som aktiv i bunadarbeidet i flere tiår.

Rapporten består av tre deler. Del 1, Bakgrunn for arbeidet, er en kort oversikt over noen sentrale utviklingstrekk i bunadbrukens over 100 år lange historie, samt en kort presentasjon av arbeidet med innskrivingen på UNESCOs representative liste for immateriell kulturarv. Del 2 Bruk og produksjon, er en gjennomgang av undersøkelsene, med statistikk og analyse av tallene. Del 3, Hvem skal bevare bunadtradisjonen?, er en friere analyse som bygger på materialet fra del 2, men forsøker å gå litt videre og finn mulige svar på noen ubesvarte spørsmål.

Rapporten er skrevet av Mette Vårdal, historiker i Kultivator.

Vågå 2. mai 2025

Del 1

Bakgrunn for arbeidet

Bunaden har lange tradisjoner og er i aktiv bruk i Norge i dag. Arbeidet med bunaden, bunadbruken, bevaring av tradisjonen og ordskifte om bunaden, er omfattende. I denne delen blir det gitt en kort oversikt over noen hovedlinjer i dette arbeidet.

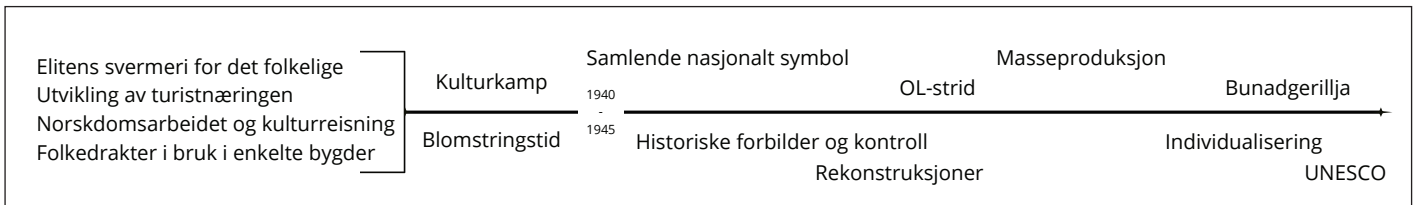
Kort oversikt over ordskiftet om bunad

Bunadtradisjonen i Norge oppstod på slutten av 1800-tallet og hadde i hovedsak tre ulike utspring: Et nasjonalromantisk ideal der eliten svermet for det folkelige, bruk av folkedrakter i turistnæringen og det som ofte kalles norskdomsarbeidet, et bredt arbeid for å bygge en nasjonal kultur basert på folkelige idealer. På denne tiden var folkedraktene fortsatt i bruk i flere bygder, og det tidlige arbeidet hadde slik en levende tradisjon å bygge arbeidet på.

Tidlig på 1900-tallet var det norskdomsarbeidet som ble toneangivende for bunadarbeidet, med Hulda Garborg som en viktig foregangskvinne. Hun tok utgangspunkt i folkedraktene som var gått ut av bruk eller noen

Okkupasjonen førte nordmenn sammen på tvers av tidligere skillelinjer og bunaden ble nå et viktig og kjært symbol for hele landet. I mellomkrigstiden hadde det dukket opp mange nye bunader, og det oppstod et behov for å kvalitetssikre bunadene og bunadarbeidet. Klara Semb hadde tatt over som lederskikkelse i bunadarbeidet, og ble første leder av Landsnemnda for bunadspørsmål som ble opprettet i 1947. Arbeidet med å sikre historisk autentisitet ble gradvis utviklet, med viktige bidrag fra bl.a. Aagot Noss og Magny Karlberg. Dette forskningsbaserte arbeidet foregikk lenge parallelt med en mer folkelig tradisjon, der også nye bunader ble skapt med varierende historisk belegg.

Dette doble arbeidet, det folkelige på den ene siden og det faglig og historisk funderte

steder fortsatt var i bruk, og ivret for å utvikle drakter som skulle være brukervennlige, laget av norske materialer og synliggjøre håndverkstradisjoner og folkekunstens stilideal.

Bunaden ble et symbol for nasjonsbygging, men selv om arbeidet fikk stor oppslutning på landsbasis var det mange, særlig fra byene og de med tilknytning til høyresiden i politikken, som ikke var begeistret. Denne kulturkampen fikk sitt tydeligste uttrykk i det såkalte teaterslaget, regelrette gatekamper mellom riksmåls- og landsmålstilhengere etter at Holbergs stykke Jeppe på Bjerget første gang ble spilt på nynorsk av Det norske spellaget i 1913.

Bunaden som et samlende nasjonalt symbol ble først en realitet under og etter andre verdenskrig.

på den andre, virket parallellt noen tiår uten store problemer. Men under forberedelsene til OL på Lillehammer i 1994 skapte dette et stort engasjement med avisdebatter og protester. Bunad- og folkedraktrådet (som Landsnemnda for bunadspørsmål var omdøpt til) fikk i oppdrag å velge ut drakter fra alle landets fylker til åpningsseremonien på Lillehammer. Her ble det lagt vekt på bunadenes historiske forbilder, og ikke en folkelig utbredelse. Flere nyere og lite kjente rekonstruksjoner ble derfor valgt til fordel for eldre og mer utbredte bunader. Dette ble oppfattet som en vurdering av de ulike bunadene der graden historisk autentisitet og forbilder var avgjørende for bunadens verdi. Mange opplevde derfor sin bunad som nedvurdert, og protesterte på dette.

Allerede fra tidlig på 1900-taller var det systuer som laget bunader for salg. Det mest fremtredende eksempelet er kanskje samarbeidet mellom Hulda Garborg, kunstneren Aksel Waldemar Johannessen og Heimen husflid på 1920-tallet. Men det var likevel mange som sydde selv. Slik var bunadbruken også med å å videreføre håndarbeidsteknikker i en tid da konfeksjonssøm ble vanlig. Men etterhvert begynte flere husflidsutsalg og systuer å produsere bunader for salg, og graden av hjemmesøm gikk ned. Det utviklet seg også en praksis med enerett på å sy og selge enkelte bunader.

Etterkrigstiden kom med økende velstand, økt forbruk og mindre kunnskap og interesse for å sy selv, og det har vært en stadig økende grad av kjøp og salg av ferdige bunader, mens hjemmesøm har vært på vikende front. Med flere som produserte for salg, og en praksis med enerett, oppstod det på slutten av 1900-tallet en debatt om rettigheter til å produsere og selge varen. Med mye broderi og håndsøm på bunaden, og en økende profesjonalisering av produksjonen, ble bunaden et kostbart plagg. Det ble et økende fokus på at bunaden var blitt eksklusiv og ikke lenger var for folk flest, noe som igjen førte til et press på å få prisene ned. Kombinert med at det var mangel på arbeidskraft til systuene, førte dette til at flere flyttet hele eller deler av bunadproduksjonen utenlands. Det dukket også opp nye produsenter som baserte hele sin virksomhet på utenlandsproduksjon.

Masseproduksjon i utlandet har de siste tiårene ført til debatter om hvor norsk en slik bunad er, og i ordskiftet kommer det fram at mange vurderer bunader produsert i Norge, og gjerne av en kjent syer/systue, har en høyere verdi, både faktisk og symbolsk, enn de som er produsert i utlandet. For å sikre kunnskap om egen tradisjon er det siden slutten av 1900-tallet lagt ned et stort arbeid fra interesseorganisasjonene og Norsk institutt for bunad og folkedrakt (tidligere Bunad og folkedraktrådet/Landsnemnda for bunadspørsmål) for å utdanne bunadprodusenter og sikre kunnskap og produksjon i Norge.

Hvert år før 17.mai dukker det opp reportasjer i media om hva som er korrekt bunadbruk. Det er en oppfatning om strenge regler man må følge når man bruker bunad. Et eksempel på hvordan slike regler blir oppfattet kom blant annet fram i programmet «A-laget» på NRK, med Else Koss Furseth. Hun fikk spørsmål om hun bunad, og svarte at hun gjerne tok på seg bunaden sin, og brukte den med solbriller og mens hun tok seg en røyk. Men så la hun til at det jo ikke er lov. Slike oppfatninger av hvordan man skal kle seg og oppføre seg med bunad er også en del av bunadtradisjonen.

De er en del av en folkelig oppfatning delt av en stor gruppe bunadbrukere, og lever uavhengig av fagfolk og interesseorganisasjoners arbeid og påvirkning.

De siste tiårene har vi sett en stadig økende individualisering av bunadbruken. Ulike impulser spres raskere gjennom presse, sosiale medier og fra utsalg og produsenter. Mange uttrykker et ønske om å gjøre bunaden mer personlig og tar i bruk nye elementer og bytter ut deler, uavhengig av hvordan den enkelte bunaden er beskrevet i f.eks. Norsk bunadleksikon. Et eksempel på dette er store, fargesterke skjorter som erstatning for de tradisjonelle hvite skjortene.

Et annet uttrykk for ønske om et individuelt preg på bunaden, er de mange festdraktene. Disse forholder seg til en etablert bunadestetikk, med liv, stakk og skjorte til damer, bukse, skjorte og vest til menn. Det er en viss likhet, men snitt og håndverksteknikker er ofte basert mer på konfeksjonssømmens prinsipper enn gamle håndverksteknikker. De er ikke bunader, men ved å lene seg på bunadtradisjonen er de et alternativ som kan brukes til mange av de samme anledningene som en bunad. De kan være sydd av alt fra gjenbrukstoffer til like kostbare materialer og med samme høye kvalitet som bunaden. De kan sys hjemme av den enkelte, eller produseres ferdig som konfeksjon eller måltilpasset på systue.

Samtidig som nye impulser utforder bunadens enemerker, har bunaden en stor symbolsk verdi. Selv om det er relativ enighet om at bunaden har en positivt ladet symbolverdi, er grunnlaget for vurdering av denne ulik. Det fører til debatter om hvem som kan bruke bunad og hvordan den skal brukes. Når bunaden har en så sterk nasjonal symbolverdi, er det mange som reagerer når den kombineres med andre symbolske plagg som oppleves som unorske. Bunaden kan også brukes til å fremme ulike politiske syn, enten man demonstrerer mot monstern eller for å bevare fødetilbud.

Selv om denne fremstillingen er ordnet kronologisk, så er dette ikke en serie med påfølgende debatter. Den kronologiske rekkefølgen viser når de ulike ordskiftene dukket opp, men holdninger og debatter foregår i dag parallelt, og som vi skal se bidrar de til at vi har et stort og mangfoldig landskap med bunadbrukere med ulike holdninger og tanker om bunaden og bruken av den.

Arbeidet med UNESCO og hva det innebærer

5. desember 2024 ble bunadbruken i Norge vedtatt oppført på UNESCOs Representative liste over Immateriell Kulturarv. Nominasjonen var fremmet av Kulturdepartementet på vegne av Norge. Initiativet og arbeidet for å få fremmet søknaden var et samarbeid mellom Noregs Ungdomslag, Norges Husflidslag, Norsk Folkedraktforum, Norsk institutt for bunad og folkedrakt og Studieforbundet kultur og tradisjon. Arbeidet med søknaden har gått over lang tid og søknaden ble sendt i mars 2023.

Arbeidsgruppa som står bak initiativet har en egen hjemmeside, www.bunadbruk.no, og informasjonen her er hentet derfra. "vi" viser i denne sammenheng til initiativtakerne som også er identisk med de som har bestilt denne rapporten:

UNESCOs konvensjon om vern av den immaterielle kulturarven har som formål å videreføre levende kulturarv, enten det er snakk om tradisjonelle trosforestillinger, tradisjonelt håndverk eller mattradisjoner. Det handler altså om tradisjoner og handlingsbåren kunnskap som praktiseres i dag, og som er viktige for folks opplevelse av identitet, kontinuitet og kultur.

Konvensjonen sier at for at noe skal være immateriell kulturarv, så må det være et kulturelement som bæres gjennom generasjonene, som er en del av samfunnet og som er betydningsfullt for menneskene i det samfunnet. Vi har valgt å nominere både måten vi bruker bunaden på og håndverket som ligger bak, fordi vi mener det henger tett sammen. Begge deler føres videre fra generasjon til generasjon, og blir betydningsfulle nettopp fordi den er i allmenn bruk.

Bunadtradisjonen vår, både den allmenne bruken og den handlingsbårne kunnskapen om produksjon og tilvirking, fortjener anerkjennelse både nasjonalt og internasjonalt. Vi vil vise det internasjonale samfunnet at vår levende bunadstradisjon er verdifull og verd å videreføre. Det ligger mye arbeid bak en bunad. Vi er urolige for at denne kunnskapen kan forsvinne. Tradisjonelt sett er det kvinner som har utviklet bunadene slik vi kjenner dem i dag. Vi ønsker styrke arbeidet med å bevare håndverket og kunnskapen om bunadene.

For å komme i mål med denne nominasjonssøknaden var det viktig å opprette en dialog med bunadbrukere over hele landet. Innspillene vi har samlet inn gjennom samtalemøter og spørreundersøkelse dannet grunnlaget for nominasjonssøknaden. Vi har også utarbeidet

formidlingsopplegg rettet mot barn og unge til bruk både i og utenfor skolen. Vi arbeider nå videre med informasjonsdeling og folkeopplysning gjennom ulike kanaler.

Dette ønsker vi å oppnå:

- For den framtidige bunadbruken vår er produksjon og tradisjonshåndverk i Norge av stor betydning. Vi som står bak denne nominasjonen, ønsker å arbeide for bedre vilkår og rammebetingelser for bunadtilvirkerne for å opprettholde fremtidig produksjon av bunader i Norge. Vi mener at det bør etableres gode offentlige utdanningstilbud og tilstrekkelig tilgang på læreplasser for drakt- og tekstilhåndverkere. Dette er nødvendige tiltak for å sikre den rike kunnskapen og de ulike tradisjonene som ligger i bunadtilvirkning.
- I tillegg ønsker vi å bevisstgjøre den gjennomsnittlige bunadbruken hvilken verdi som ligger i kunnskapen om både bruk og håndverksteknikker knyttet til bunad. Å sikre tilgang til god informasjon, arbeide for videreformidling av kunnskap mellom generasjoner, samt spre bunadglede er viktig for prosjektet.
- Av disse grunner ønsker vi å sette et nasjonalt og internasjonalt søkelys på den unike bunadtradisjonen i Norge. Ved å skrive inn bunadbruken i Norge på UNESCOs Representative liste over Immateriell Kulturarv, anerkjenner det internasjonale samfunnet og styresmaktene i Norge at bunadtradisjonen vår er verdifull og verdt å videreføre.

Arbeidet har hatt et særlig fokus på utenlandsproduksjon av bunader, og har følgende problembeskrivelse på hjemmesiden:

Mange av bunadene som selges i Norge i dag er produsert i utlandet. Etterspørselen av bunader er så stor at delproduksjon i utlandet synes uunngåelig. Det utdannes rett og slett for få bunadtilvirkere i Norge i dag til å møte etterspørselen etter bunad. Likevel er nok lavere produksjonskostnader og dermed mer fortjeneste, hovedårsaken til utflagging av produksjonen.

Utenlandsproduksjon er problematisk fordi kunnskapen om bunadtilvirkning flyttes ut av landet. I tillegg ser vi at utenlandsproduksjon ofte ender opp som masseproduksjon. For at masseproduksjon skal lønne seg, må enhetene som produseres være så like og enkle som mulig. Masseproduksjon fører altså med seg en forflatning og forenkling av bunadene våre, og dette er en større trussel enn utenlandsproduksjon i seg selv.

Del 2

Bruk og produksjon

Bunaden skal både lages og brukes. I denne delen presenteres resultater av litt ulike undersøkelser som er gjennomført siste år, samt noe statistikk, med mål om å få mer kunnskap om produsenten, kjøperen og brukeren av bunad. Spørsmålene er knyttet til de to hovedspørsmålet som arbeidet med UNESCO nominasjonen av bunadbruk tar opp: bevaring og videreføring av kunnskap og produksjon av bunader i Norge, og kunnskap om tradisjon og bruk knyttet til bunaden.

Bunadbrukeren

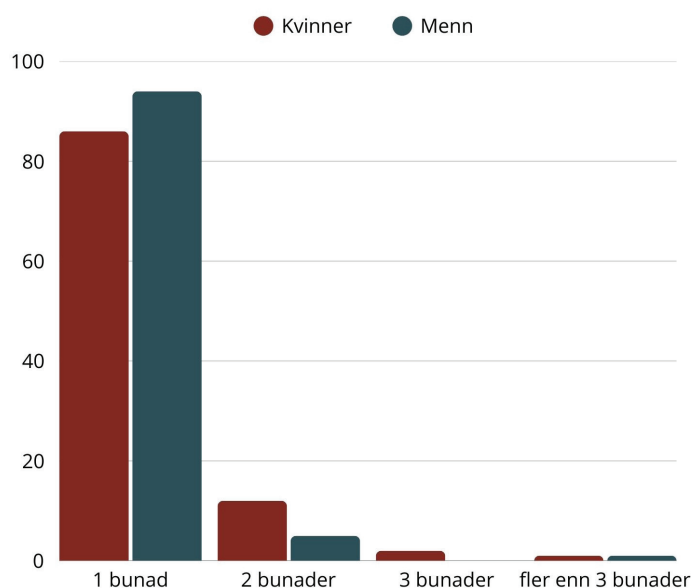
Om en ser på bilder fra 17.maifeiring rundt om i landet, er det lett å slå fast at folk flest er bunadbrukere. Fortsatt er det flere kvinner enn menn som bruker bunad, men ellers er bunad brukt av alle aldre og i alle samfunnslag. Vi kan dermed si at bunaden er et demokratisk plagg, slik Hulda Garborg jobbet for. Den gjør ikke forskjell på høy og lav, fattig og rik. Med bunad kan kongelige og arbeidere gå likt kledd, uten at noen reagerer på det.

Utstrakt bunadbruk betyr likevel ikke at alle har bunad, og det er heller ikke alle i Norge som bruker bunad eller føler tilhørighet til bunadtradisjonen. Samene har sin egen koftetradisjon, og andre urfolk og etniske minoriteter kan ha sine folkedrakter. Andre igjen verken eier eller har ønsker om å bruke bunad. Men også ikke-bunadbrukere blir ofte tvunget til å forholde seg til bunaden. Det er litt som med julefeiringen, umulig å unngå å legge merke til. Bunaden er på ingen måte et kulturuttrykk for spesielt interesserte, men en del av den norske kulturen som alle kjenner til og som manifesterer seg aller tydeligst hver eneste 17. mai.

Webundersøkelsen gjennomført av Norstat for Norsk institutt for bunad og folkedrakt, er gjennomført blant et representativt utvalg med tanke på kjønn, alder og geografi og har 1001 respondenter. Den gir ikke svar på hvor mange nordmenn som har bunad, ettersom svarprosenten her er 100%, men forteller oss noe om bruken blant de som eier bunad. Svarene gir oss med andre ord et godt bilde på den typiske bunadbrukeren.

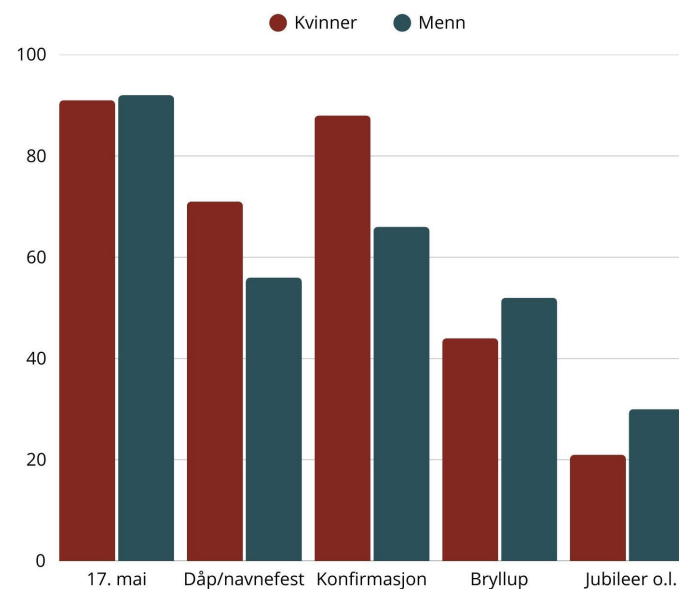
Et stort flertall har en bunad, og bare noen få har to eller flere. Bare 4% svarer at de aldri bruker bunaden, mens over 90% bruker den på 17. mai. Bare noen få bruker bunad til andre anledninger enn de som er med i tabellen. Det viser at bunaden først og fremst er et plagg for 17. mai og de store anledningene i livet.

Hvor mange bunader eier du?

Kilde: Norstat webundersøkelse

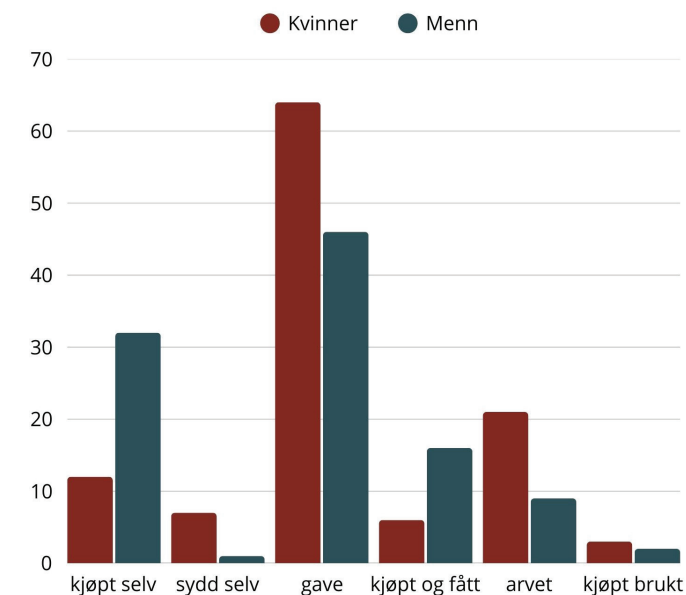
Til hvilke anledninger bruker du bunaden(e) dine?

Kilde: Norstat webundersøkelse

Vi ser at det er noe forskjell på svar fra menn og kvinner her, uten at utslagene er veldig store. Forskjellene mellom kjønnene blir derimot mer markante da respondentene ble spurt om hvordan de hadde fått bunaden. Det vanligste blant kvinner er at de har fått bunaden i gave, mens det er langt flere menn som har kjøpt sin egen. Bare 11% av kvinnene har kjøpt sin egen bunad.

Hvordan fikk du bunad(ene) din(e)?

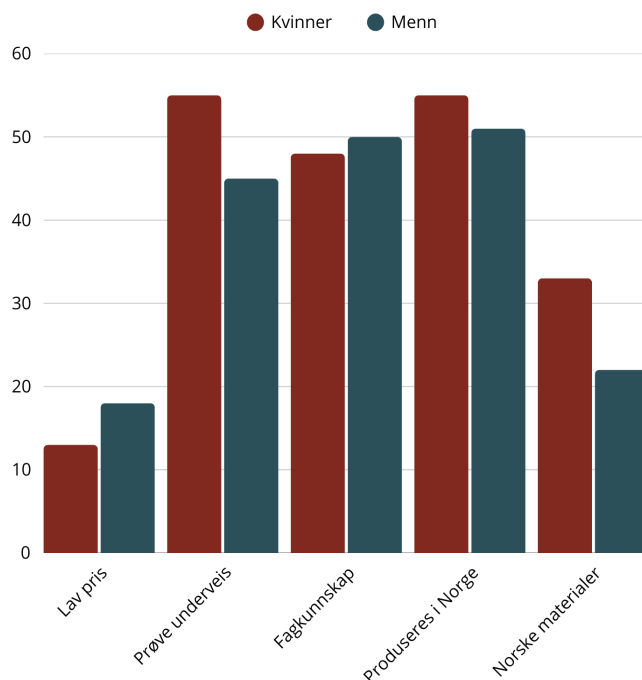

Kilde: Norstat webundersøkelse

Tallene og spørsmålene fra denne undersøkelsen gir en indikator på at det er forskjell på kvinner og menns bunadbruk, og mange vil nok umiddelbart kjenne seg igjen i dette. Kvinners bunadbruk har tradisjonelt vært mer utbredt, mens bruk av bunad blant menn har økt de siste tiårene. Kjønnsforskjellen kommer igjen flere steder i denne rapporten, basert på tallmaterialet. Men for å få mer kunnskap om holdninger og årsaker til denne forskjellen, er det nødvendig med andre supplerende undersøkelser for å få tilstrekkelig gode svar.

På spørsmål om hvilke kriterier som ville være viktigst dersom man skulle kjøpe bunad nå, så utmerker tre svar seg: At bunaden produseres i Norge, at man kan prøve underveis og at produsenten har gode fagkunnskaper. Her følger menn og kvinner hverandre relativt tett, med noen små variasjoner. Det kan se ut som menn er noe mer opptatt av pris, mens kvinnene er mer opptatt av om bunaden produseres i Norge og av norske materialer. Den største forskjellen mellom kjønnene er hvor viktig det er å kunne prøve bunaden underveis, dette er viktigere for kvinner enn menn. Det kan tyde på at herrebunaden i større grad betraktes som et ferdig produkt og et konfeksjonsplagg, i motsetning til kvinnebunaden der individuell tilpassing er viktigere.

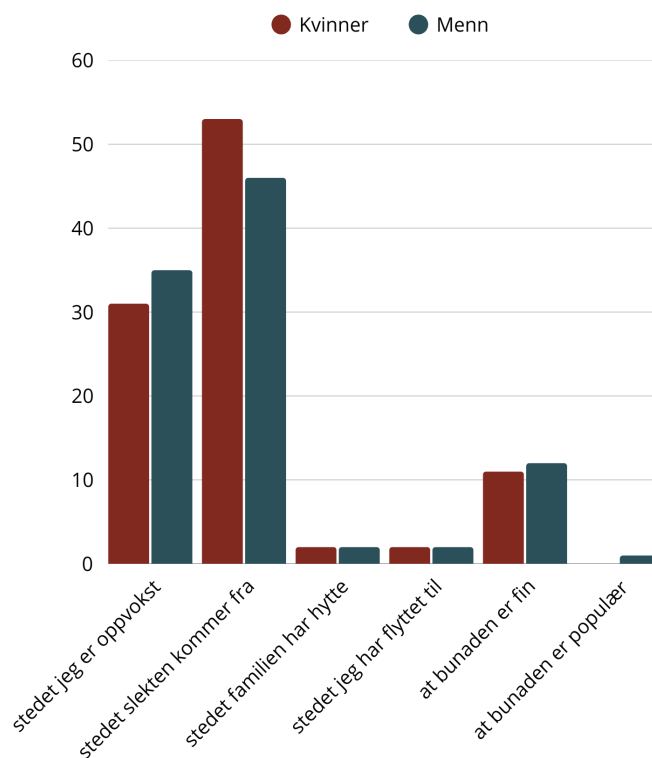
Hvilke(n) av følgende kriterier ville vært viktigst for deg om du skulle kjøpt ny bunad nå?

Kilde: Norstat webundersøkelse

Når det gjelder valg av bunad, er det helt klart den geografiske tilknytningen som er viktigst. Bunadenes tilhørighet til et område bør i følge flertallet gjenspeile hvor eieren eller eierens slekt kommer fra. Men, som vi skal komme mer tilbake til senere, i områder der man kan velge mellom flere bunader, så er det bunadene fra tiårene før og etter andre verdenskrig som skiller seg ut som mest populære.

Etter din mening, hva bør være utslagsgivende for valg av bunad?

Kilde: Norstat webundersøkelse

Bunadprodusenter

I telefonundersøkelsen utført av Norstat på oppdrag fra Norsk institutt for bunad og folkedrakt, er det gjennomført 64 intervjuer med bunadprodusenter, basert på en liste satt opp av instituttet. Grafene viser svar i prosent.

Basert på svarene fra dette utvalget er den typiske bunadprodusenten en liten bedrift med 1-5 ansatte, de selger under 20 bunader i året og omsetter for under en million. Bunadene blir sydd på egen systue, den produseres i Norge og gjerne i samarbeid med lokale underleverandører.

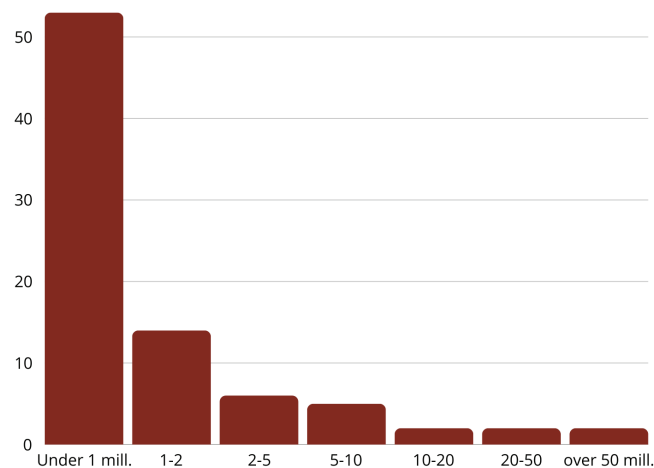
Men snur vi på spørsmålet, og ser på hvor mange bunader hver produsent selger, så ser det litt annerledes ut. Da blir svaret at den typiske bunaden er kjøpt hos en stor produsent med mange ansatte, og at den typiske bunaden som selges like gjerne er produsert i Norge som i utlandet. (En nærmere vurdering av utenlandsproduksjonens omfang kommer på sidene 12-13).

De aller fleste produsentene omsetter bunader for under en million årlig, bunadene sys enten hjemme eller på systue. Samtidig ser vi at de største bedriftene i større grad samarbeider med små håndverksbedrifter lokalt. Det vil si at de få store produsentene også sikrer en bredde av lokale underleverandører. På den ene siden viser dette en bransje med mange små aktører, noe som kan gjøre den sårbar og i liten grad framstå samlet. På den andre siden, så bidrar de store produsentene til at det finnes næringsgrunnlag for flere, mindre produsenter, noe som er positivt for å få opp en mangfoldig bransje med ulike detaljkunnskap.

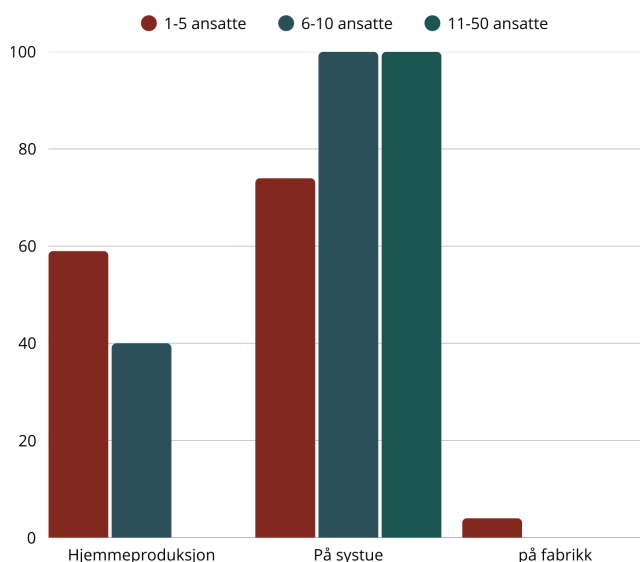
Det er verd å merke seg at mange har svart "vet ikke" eller at de ikke vil oppgi opplysninger på flere av spørsmålene i denne undersøkelsen. Liten vilje til å dele opplysninger kan tyde på stor skepsis og usikkerhet, og en mangel på tillit og åpenhet i bransjen. Det er ingen spørsmål i undersøkelsen som kommer inn på dette tema, så det gir ikke noe grunnlag for videre analyse. Men i en bransje med mange små aktører og der det mangler åpenhet og delingskultur, kan det være behov for å gjøre tiltak for å sikre et grunnlag for utvikling og kompetanseheving.

Både på grunnlag av denne skepsisen til å dele informasjon, og fordi undersøkelsen ikke gir annen kunnskap om bedriftene enn størrelse, ønsket jeg å gjennomføre en egen undersøkelse blant Norsk Flid sine systuer, for å se om jeg kunne få noe mer bredde i kunnskapen.

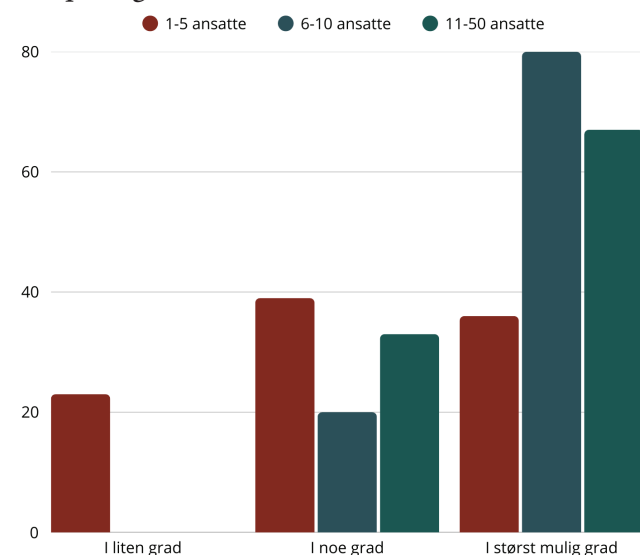
Kan du anslå hva du/dere omsetter for årlig (for salg av bunader)?

Hvor blir bunadene i Norge produsert?

I hvilken grad samarbeider dere med små håndverksbedrifter lokalt eller regionalt om produksjon av stoffer, bånd, sølv, hodeplagg, blonder, strømper og søm av draktdeler?

Kilde: Norstat telefonundersøkelse

Norsk Flid

Norsk Flid er en kjede som omfatter 27 av husflidsbutikkene knyttet til Norges Husflidslag. De omsatte i 2023 for 281,1 mill. Om bransjen som helhet er fragmentert, så er dette en gruppe produsenter som samarbeider og legger til rette for kunnskapsutveksling og felles kompetanseløft. Jeg ringte til omlag 1/3 av Norsk Flid butikkene. Undersøkelsen var basert på et enkelt spørreskjema, i tillegg til mer utfyllende svar. Målet med spørsmålene var å få deres opplevelse av hvordan det står til med etterspørsel og produksjon av bunader. Grafene viser svar i prosent. Undersøkelsens enkle utforming og avgrensede målgruppe gjør at den lett kan følges opp over tid, og kan således være egnet som et utgangspunkt for å avdekke endringer over tid.

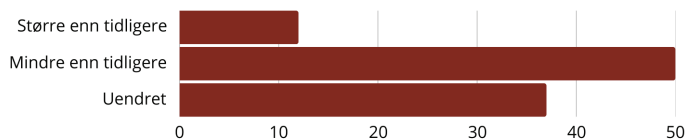
Så godt som alt av Norsk Flids bunadproduksjon foregår i Norge. Det er enkelte materialer som kommer fra utlandet, og de nevner spesielt silkestoffer og bånd. De ga alle uttrykk for at det lå et bevisst arbeid bak dette, og at det som hadde vært av utenlandsk produksjon var blitt flyttet hjem. En systue hadde fortsatt konfeksjonssøm av herrebunad utenlands, men det pågikk arbeid for å finne norske produsenter som kunne ta på seg også dette. Alle ga uttrykk for at dette var et ønsket, men krevende arbeid, og ikke noe som kom av seg selv.

Totalt sett opplevde respondentene liten eller ingen endring i omsetningen av bunader, men en tydelig bevegelse i hva som etterspørres. Det er økende etterspørsel etter nye herrebunader, mens det for damebunader er en liten nedgang i kjøp av nye, men tilsvarende økning på omsøm og reparasjoner. Jevnt over opplever de eget marked som relativt stabilt, men at det blant andre produsenter, og da særlig de store produsentene, er en økende produksjon i utlandet og at flere kunder velger dette fordi det blir rimeligere. I et marked der pris er viktig, har de større tro på at det vil bli solgt flere rimeligere bunader heller enn at flere velger å sy hele eller deler av bunaden selv.

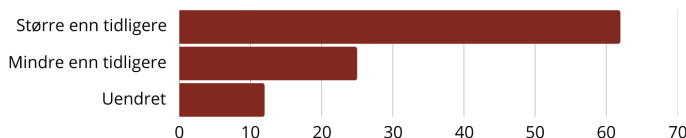
Men som vist i grafen på s. 8, er bunaden et produkt der mer enn pris er relevant. En stor kundegruppe har et bevisst forhold til tradisjon, opprinnelse og kvalitet. Bunaden har stor symbolsk verdi, det er en investering og ikke en forbruksvare, noe som gjør at deler av kundegruppen vurderer mer enn prislappen.

Når Norsk Flid butikkene melder om enten økende eller uendret interesse for bunaden og ser på UNESCO-innskrivingen som grunnlag for økt interesse og en mulighet for å jobbe videre med

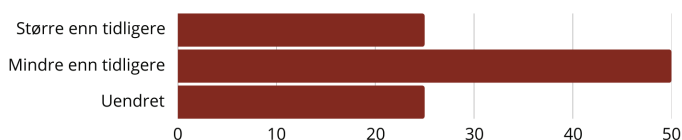
Hvordan var etterspørselen etter bunad i 2024?

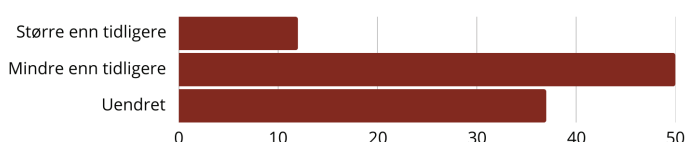
Om man ser på alt som ble produsert av bunader i 2024, hvor mye tror du ble laget i utlandet?

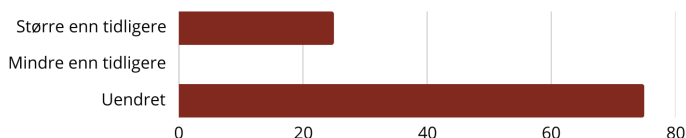
Mange syr hele eller deler av buanden sin selv. Hvordan tror du dette var i 2024?

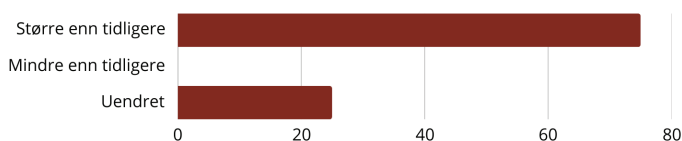
Hvordan forventer du at etterspørselen etter bunad blir i 2025?

Hvordan opplever du at interessen for bunad er nå?

Hvordan tror du bunadens plass på UNESCO sin liste vil påvirke interessen for bunad?

Kilde: egen telefonundersøkelse

dette, er det grunnlaget for at alle svarer at de ser optimistisk på fremtiden for bunadbruken.

Telefonsamtalene, og da ikke først og fremst svarene på spørsmålene, men samtalene som oppstod rundt disse, viser at Norsk Flid er en kjede som består av samkjørte bunadprodusenter med felles mål. De er villige til å ta valg på grunnlag av idealisme, også når det ikke er basert på økt profitt. Dette viser de blant annet gjennom den omstillingen de har vært gjennom og fortsatt står i, der man flytter utenlandsproduksjon hjem igjen. Det krever både omstilling av egen virksomhet, rekruttering av medarbeidere og informasjon og holdningsskapende arbeid overfor kundene.

Mulighet for samarbeid gir mulighet for felles løft. Til dette er vi avhengige av at noen går foran. Også de mindre og uavhengige produsentene vil kunne tjene på det arbeidet Norsk Flid gjør, og få mulighet til å følge etter. Ikke minst når det gjelder arbeidet med å bevisstgjøre kundene om kvalitet og pris. Men arbeidet er på ingen måte avsluttet, det krever kontinuerlig innsats for å sikre fortsatt produksjon i Norge. Det er to helt sentrale oppgaver som må løses, det ene er å opprettholde viljen både hos produsenter og kunder til å produsere og kjøpe norskprodusert, og det andre er at man får tilgang på fagfolk både til egen bedrift og på leverandørsiden. Det siste er i dag en uløst utfordring.

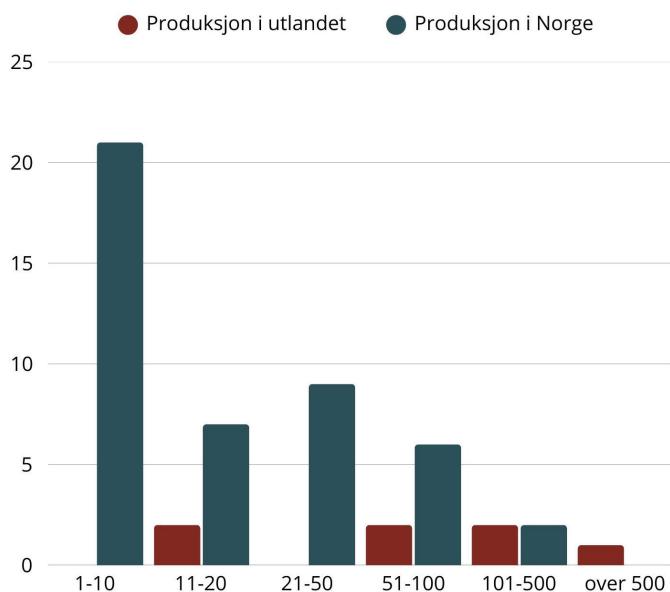

Utenlandsproduksjon

På tidlig 2000-tall ble det stor oppmerksomhet rundt det faktum at deler av bunadproduksjonen var flagget ut. Dette er også et av de punktene som er trukket fram i UNESCO-arbeidet. Når færre syr selv, flere kjøper ferdige bunader og denne er produsert helt eller delvis i utlandet, mister vi kunnskap om håndverket og en viktig del av kulturarven forsvinner. Å sikre at produksjon og kunnskap blir ivarettatt er helt sentralt for å ivareta tradisjonen.

Norstats telfonundersøkelse der de fikk svar fra 64 produsenter viser at det er noen få som produserer i utlandet, men de omsetter et stort antall bunader. Bedrifter som har hele produksjonen i Norge er langt flere, men har mindre omsetning.

Ca hvor mange bunader selger du/dere i året?

Kilde: Norstat telefonundersøkelse

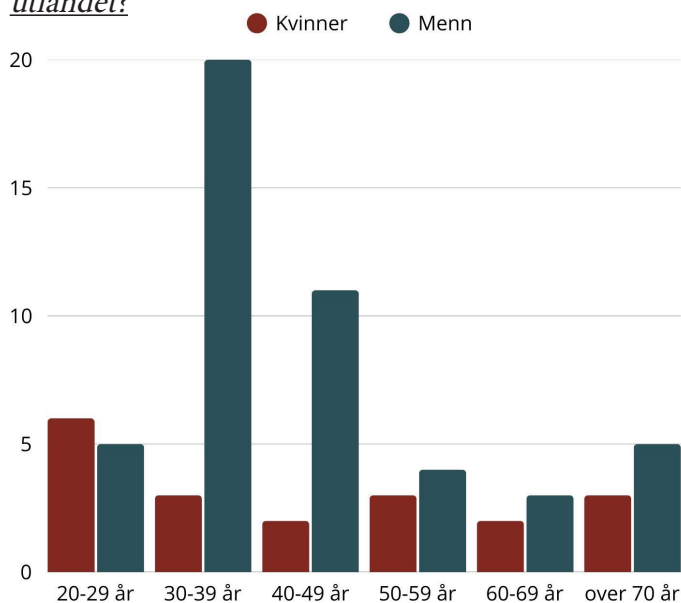
Tabellen over viser antall bedrifter og deres årlige omsetning av antall bunader. Grafen viser både bedrifter der deler av produksjonen skjer i utlandet, og de som oppgir at all produksjon skjer i Norge. Dette viser tydelig at den typiske bunadprodusenten er en liten bedrift der hele produksjonen foregår i Norge. Men fordi de få bedriftene som har utenlandsproduksjon omsetter langt flere, er nykjøpte bunader i dag vel så gjerne produsert i Norge som i utlandet.

Et nøyaktig anslag av hvor stor del av produksjonen som foregår i utlandet er vanskelig å finne. Men ved å bruke gjennomsnittstall fra grafen over og sette at den største produsenten ikke selger mer enn 501 bunader årlig, er andelen av utenlandsproduserte bunader 45% av den årlige omsetningen av bunader. Sannsynligvis er andelen

av utenlandsproduksjon noe høyere.

Det er likevel verd å merke seg at man i undersøkelsen stilte spørsmål om hele produksjonen foregikk i utlandet, deler av produksjonen, eller om hele produksjonen foregikk i Norge. Ingen svarte at hele produksjonen foregikk utenlands, 14% svarte at deler av produksjonen foregikk i utlandet, 83% svarte at all produksjon skjedde i Norge. Skal man virkelig finne et godt svar på hvor stor del av bunadproduksjonen som foregår i utlandet, må man også gå inn på hva som produseres i utlandet, og hva som gjøres i Norge.

Er bunaden(e) de eier er helt eller delvis produsert i utlandet?

Kilde: Norstat webundersøkelse

Norstats telfonundersøkelse blant bunadprodusenter spurte bare etter antall bunader, men ser vi på den webundersøkelsen Norstat gjennomførte blant bunadbrukerne, får vi mer kunnskap om hvem det er som kjøper bunader produsert i utlandet, og hva slags bunader de kjøper.

Her var spørsmålet til eiere av bunad om den var produsert i Norge, helt eller delvis i utlandet. Det er viktig å understreke at dette er bunadeiere som kan ha hatt bunadene sine lenge. Tabellen gir altså ingen kunnskap om omsetning, men om hvem som kjøper bunader produsert i utlandet. Og her er tendensen helt klart: det er først og fremst unge menn. Det er to viktige faktorer som kan være årsak til dette. Det ene er at herrebunader i større grad er basert på konfeksjonssøm enn kvinnebunader. Det er, slik telefonundersøkelsen blant Norsk Flid butikken viste, en utfordring å finne konfeksjonsbedrifter som kan ta på seg

Foto: Sindre Seppola Reed

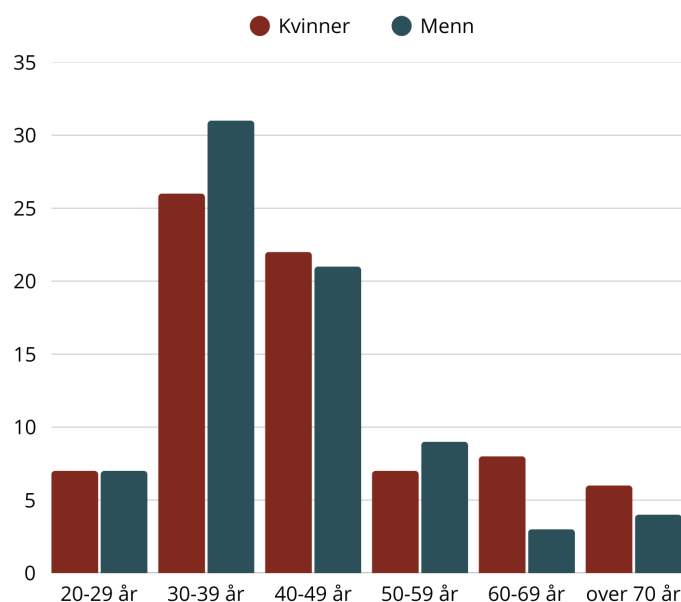
denne typen produksjon i Norge. Dette viser at bunadproduksjonen er avhengig ikke bare av eget fagfelt, men en styrket og bred tekstilproduksjon, for å lykkes med å flytte produksjonen hjem.

Det andre er at mens det er svært vanlig at jenter får bunad til konfirmasjon, er det langt færre gutter som får det. Et vanlig argument for dette er at de ikke er utvokst. De som ønsker seg bunad må da i større grad gå til anskaffelse av det senere i livet. 32% av mennene i undersøkelsen oppgir å ha kjøpt bunaden selv, mens bare 12% av kvinnene gjorde det. Tilsvarende fikk 64% av kvinnene bunaden i gave, men bare 46% av mennene.

Under kapitlet om bunadbrukeren, så vi at 13% av kvinnene og 18% av mennene svarte at lav pris ville være utslagsgivende om de skulle kjøpe bunad nå. Disse fordeler seg ikke jevnt utover i aldersgruppene, men har en vesentlig høyere svarprosent i aldersgruppen 30-49 år. Dette kan ha flere årsaker. En er selvsagt at dette er en aldersgruppe i etableringsfase der man kan ha mindre kjøpekraft og har andre prioriteringer. Men for menn sammenfaller dette også med grafen for de som har bunader produsert helt eller delvis i utlandet, og som vi har sett, så er det fler menn i

denne alderskategorien som har kjøpt bunaden selv. Igjen ser vi at dette er en kundegruppe som har andre vurderinger og er mer tilbøyelig til å velge rimelig og utenlandsprodusert, framfor håndverk.

Alder og kjønn på de som svarer at lav pris er viktig om de skulle kjøpt bunad i dag.

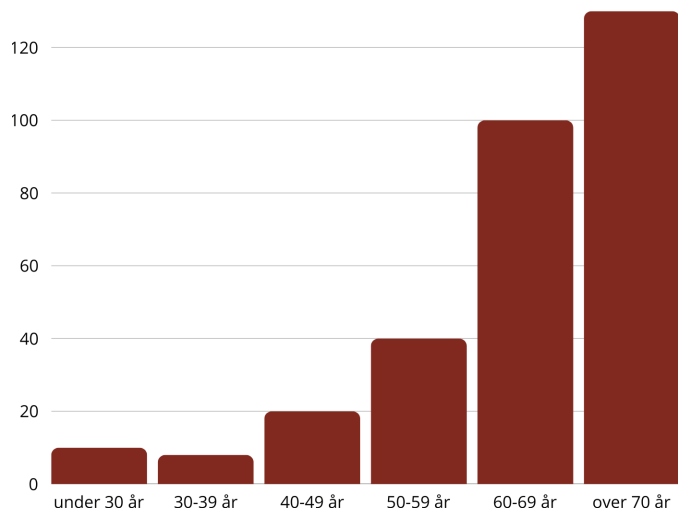

Kilde: Norstat webundersøkelse

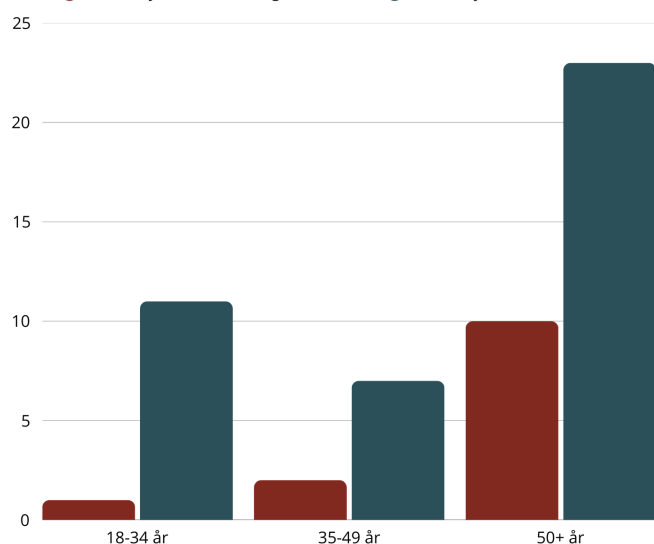
Søm av bunad til seg selv eller som gave

Som vi har sett, så er det vanligste å få bunaden i gave eller arve en bunad, og for unge menn også å kjøpe sin egen bunad. Et lite fåtall har sydd sin egen bunad, og her er det et tydelig fall i kurven, der sannsynligheten er mindre for at du har sydd den selv, jo yngre du er, med en liten økning i den yngste gruppen av informanter. Fordi så mange får bunaden i gave, er det nødvendig også å se på hvor mange som har sydd bunad til andre.

Har du sydd bunaden din selv?

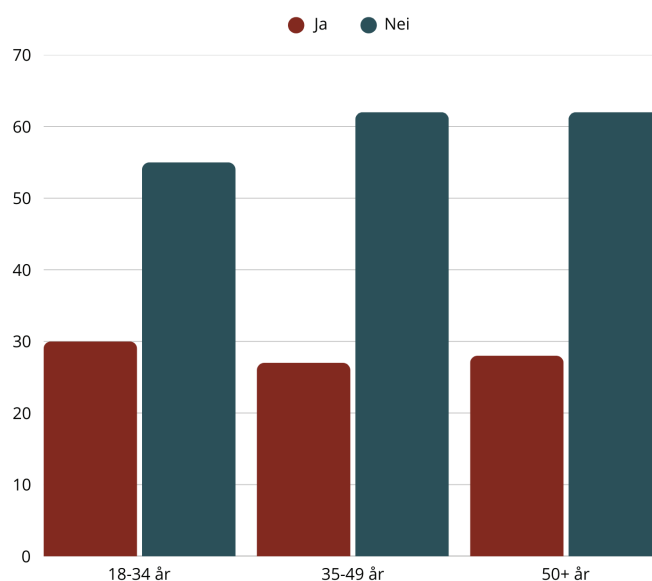
● Har du sydd bunad til deg selv selv? ● Har du sydd bunad til andre?

Kilde: Norstat webundersøkelse

Begge grafene viser at det er en økende tendens til å sy bunad blant de yngre respondentene. Dette ser vi igjen når i spørsmålet: Se for deg at du skal bestille en bunad og bunadtilvirkeren spør om du kan tenke deg å sy deler av bunaden selv, eventuelt med veiledning. Hva svarer du? 37% av kvinnene svarte ja, 17% av mennene. Aldresmessig fordeler de seg som grafen øverst i neste spalte viser.

Kunne du tenke deg å sy deler av bunaden selv?

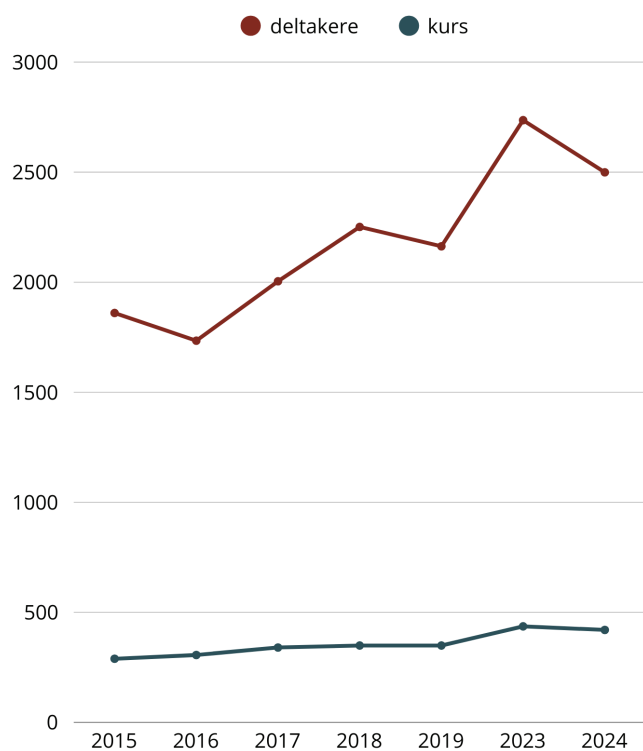
Kilde: Norstat webundersøkelse

Det ser med andre ut som det er en økende interesse blant unge for å sy hele eller deler av bunaden selv. Denne trenden er ikke på langt nær stor nok til å gjøre opp for nedgangen i generasjonen før, men kan være starten på en større endring.

Hvor mye som blir sydd hjemme finnes det ingen tall på, men vi vet hvor mange som har deltatt på kurs i regi av studieforbundene. Aktiviteten går litt opp og ned, men over tid ser vi også her en vekst. Tallene før og etter pandemien har noe ulikt grunnlag, men også om vi kompenserer for dette, så er det en vekst.

Ser vi disse tre i sammenheng, så ser vi at interessen for å sy hele eller deler av en bunad er økende, og at den øker mer blant de yngre. Men ettersom det er få i foreldregenerasjonen som har sydd bunad, så vil kunnskapen være mindre tilgjengelig i en privat sammenheng. Det vil si at man vil være mer avhengig av organisert kunnskapsformidling gjennom kursaktivitet i studieforbundene, veiledning fra bunadprodusenter eller liknende, for å få kunnskap om å sy en bunad.

Bunadkurs i regi av studieforbundene

Kilde: www.statistikk.vofo.no

Foto: Anne Marte Før

Utdanning

Bunadtilvirker er en svennebrevsutdanning der normalløpet består av vg1 Håndverk, design og produktutvikling, vg2 søm og tekstilhåndverk, og 2 år som lærling i bedrift. Norsk håndverksinstitutt på Maihaugen har satt opp denne oversikten for oss, med antall svennebrev i bunadtilvirkerfaget i

År	2012/13	2013/14	2014/15	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23	2023/24
25 år og yngre	4	3	1	1		3	4	4	2	1	3	1
Voksne	4	2	7	7	5	4	4	5	5	9	8	7
Sum	8	5	8	8	5	7	8	9	7	10	11	8

perioden 2012-2024.

Antall avlagte svennebrev har vært relativt stabilt gjennom perioden, men med en liten økning. Det er flere voksne som tar svennebrev enn det er rettighetselever under 25.

I flere år har Studieforbundet kultur og tradisjon i samarbeid med organisasjonene tilbudt en modulbasert opplæring som baserer seg på innholdet i Vg3 opplæring i bedrift for bunadtilvirkerfaget. I årsmeldingen fra 2023 rapporterer de om følgende aktive modulrekker og deltakere som vist i bildet til høyre. I tillegg til de oppgitte modulene kommer også en tilleggsmodul i mønsteravtak og gradering med 11 deltakere.

Sammenlikner vi tilbudet fra Studieforbundet med tabellen over avlagte svennebrev, er det ikke tvil om at det her er organisasjonene som bærer hovedansvaret for utdanning av bunadtilvirkere i dag. Det er også langt flere som har gjennomført opplæringen enn de som har tatt svennebrev. Kompetansehevingen er dermed større enn årlig avlagte svennebrev. Organisasjonene og det frivillige bærer altså hovedansvaret både for den formelle og den uformelle opplæringen i faget.

Modular i 2023:

Kursrekke 2020–2023, 3 år

- › **Modul 5:** Saum i mannsbunad og innføring i tilpassing, 13 deltakere
- › **Modul 6:** Saum i kvinnebunad og innføring i tilpassing, 16 deltakere

Kursrekke 2022–2025, 3 år

- › **Modul 2:** Drakthistorie og bindingslære, 11 deltakere
- › **Modul 3:** Sting, saum og brodering, 9 deltakere

Kursrekke 2021–2022, intensiv 1 ½ år

- › **Modul 6:** Saum i kvinnebunad og innføring i tilpassing, 15 deltakere

Kursrekke 2022–2024, intensiv 1 ½ år

- › **Modul 2:** Drakthistorie og bindingslære, 17 deltakere
- › **Modul 3:** Sting, saum og brodering, 14 deltakere
- › **Modul 4:** Skjorte og linsaum, 18 deltakere
- › **Modul 5:** Saum av delar i mannsbunad og innføring i tilpassing, 16 deltakere

Del 3

Hvem skal bevare bunadtradisjonen?

Gjennomgangen av statistikk og tallmaterialet i del 2 beskriver situasjonen for bunadbruken i dag. Det er noen klare tendenser, men også funn der materialet peker i litt ulike retninger.

I denne avsluttende delen forsøker jeg å finne svar på noe av dette, og peke på hvilken betydning det har for arbeidet med bunadbruken.

Går bunadfeltet i takt?

I denne delen vil jeg peke på noen tendenser i et stort og sammensatt bunadfelt med fagpersoner, bunadinteresserte, produsenter og brukere. Jeg vil se på utvikling, muligheter for å styre utviklingen og ulike interesser hos de ulike gruppene av bunadbrukere.

Som beskrevet er bunadfeltet sammensatt. Det er flere interesseorganisasjoner, produsenter og et stort antall bunadbrukere. Underveis i arbeidet var det en utfordring at deler av det kvalitative materialet sprikte i ulike retninger og jeg fikk behov for å se nærmere på og differensiere feltet av bunadbrukere. Det første spørsmålet jeg stilte var: går bunadfeltet i takt? Tallmaterialet lar seg fremstille grafisk og gir noen klare tendenser, men det som fremkommer som tekst, enten det er arbeidsgruppa bak UNESCO søknaden, fritekstsvaret på undersøkelsene eller det offentlige ordskiftet, var sprikende. Det er en stor enighet om at bunadbruken er bra, at den symboliserer noe viktig og er en del av den norske immaterielle kulturarven. Men hva man legger i dette, hvordan man vurderer bunaden og bunadbruken, og hvordan man ønsker å bevare denne, er ulik.

Svaret på om dette store feltet går i takt er både ja og nei. Det er ikke tvil om at det offentlige ordskiftet om bunadbruk påvirker hva både produsenter, kunder og den jevne bunadbruker er opptatt av. Vi ser det helt tydelig i spørsmålet om bunaden er produsert i Norge eller i utlandet. Etter at dette ble et tema i media og blant bunadinteresserte, gjenspeiles det tydelig i fritekstundersøkelsen som arbeidsgruppen gjennomførte på nett. Mange av svarene kretser nettopp om dette, bekymringen for utenlandsproduksjon. Også i Norstats webundersøkelse er over halvparten av respondentene opptatt av at bunaden skal være produsert i Norge. Det er med andre ord ikke full oppslutning om problemstillingen, men flertallet ser

ut til å mene at dette er viktig og er klar over at det er et aktuelt spørsmål.

En gruppe skiller seg likevel ut. Unge menn er en ny kundegruppe med noe andre vurderinger enn andre kundegrupper. De er mindre opptatt av hvor bunaden er produsert. De har også lavere svarprosent når det kommer til betydningen av å kunne prøve og få tilpasset bunaden. De er mer tilbøyelige til å kjøpe bunaden som en ferdig vare, og mer opptatt av pris enn andre kundegrupper.

Det er også enkelte svar i fritekstundersøkelsen som viser andre verddivurderinger. Det er ulikt i hvilken grad man opplever spørsmålet som viktig og relevant. Det er heller ikke alle som er enige i at bunader produsert i utlandet er et problem. Tvert imot, dersom det kan føre til at flere får råd til å kjøpe seg bunad, er det et gode.

At bunadfeltet dreier hodet relativt på likt og ser mot samme problemstilling, er med andre ord ikke det samme som at vi går i takt. Enda tydeligere blir kanskje dette når vi ser på vurdering av de ulike typene bunader. Norsk institutt for bunad og folkedrakt har delt bunadene inn i 5 kategorier:

- 1. Bunader som representerer siste ledd i ei folkedraktutvikling. Folkedrakta, særleg til fest- og høgtidsbruk, fekk etter kvart ny interesse og funksjon som bunad, utan å ha gått ut av bruk.*
- 2. Bunader som har bakgrunn i ei folkedrakt som var gått av bruk, men som ikkje var gløymd. Trass i at folkedrakta hadde gått ut av bruk, visste mange i store drag korleis ho hadde vore. Til dels laga ein nye plagg etter dette, og til dels brukte ein gamle plagg.*
- 3. Bunader som er systematisk rekonstruerte på grunnlag av bevarte, gamle folkedraktplagg, frå same område, periode og drakttype. Desse bunadane er rekonstruerte frå ei folkedrakt etter at ho var gått ut av bruk. I rekonstruksjonsprosessen har ein nytta kjelder som fortel om drakttypen, t.d. skriftlege opplysningar, biletstoff og munnleg tradisjon.*

4. Bunader som er laga på grunnlag av eit tilfeldig og mangelfullt gammalt draktmateriale. Dei delane ein ikkje fann førebilete til, har ein utforma i stil med resten av drakta.

5. Bunader som heilt eller delvis er fritt komponerte. Enkelte av desse har trekk frå folkedraktmaterialet, medan andre har henta inspirasjon frå ulike typar gjenstandar eller plagg.

Kilde: <https://bunadogfolkedrakt.no/bunad-generelt>

Norsk institutt for bunad og folkedrakt har siden starten jobbet for å styrke bunadenes historiske forankringen i folkedrakttradisjonen. De får følge av organisasjonene, om enn i noe ulik grad. Dette har jeg valgt å kalle bunadfeltets faglige elite.

Sammenliknet med de bunadene som respondentene i Norstats webundersøkelse eier, så viser det seg at denne faglige eliten er mer opptatt av historiske forbilder og rekonstruksjon enn det resten av landets bunadbrukere er. Der denne eliten ser på 1700- og 1800-tallets folkedrakter som forbilder å strekke seg mot, så er en stor del av bunadbrukerne mer opptatt av den nære bunadshistorien, og de bunadene som foreldre- og besteforeldregenerasjonen har brukt. Det er ikke viktig for dem om bunaden har historiske forbilder eller ikke, så lenge den har fått den nødvendige statusen som bunad med regional tilhørighet. Den typiske bunadbrukeren ser ut til å være enig med de som gjorde opprør under forberedelsene til OL på Lillehammer i 1994. De ønsket ikke at nye rekonstruksjoner skulle bli valgt til å representere fylket i åpningssermonien, på bekostning av de eldre bunadene fra kategori 4 og 5.

Men dette er ikke alene en motsetning mellom rekonstruksjon og ikke, mellom historiske forbilder og nyere historie. Det finnes også spor av andre vurderinger, og en annen gruppe bunadbrukere som ønsker andre alternativer. Som analytisk grep valgte jeg derfor å dele gruppen av bunadbrukere inn i tre kategorier, med ulike kjennetegn.

Tre kategorier bunadbrukere

Som sagt har jeg, for å forstå materialet, valgt å dele bunadbrukerne inn i tre kategorier:

- Den bunadinteresserte
- Den jevne bunadbrukeren
- Den alternative bunadbrukeren

Dette er analytiske kategorier, og det er ikke slik at man kan dele bunadbrukere inn etter disse. Men de avdekker tre tendenser i materialet og er slik godt egnet for å forstå materialet. De kjennetegnes med ulike holdninger til bunadbruken, de har ulike interesser som fører til valg og handlingsmønster som delvis er motstridende.

I tillegg til disse tre kommer også den organiserte, faglige eliten som er ansatte og sentralt tillitsvalgte i de ulike organisasjonene, ved museer og andre kunnskapsinstitusjoner.

Den bunadinteresserte kan sy hele eller deler av bunaden selv, de følger med på det som skjer på feltet og er opptatt av å sikre bunaden for framtiden.

De er opptatt av og får med seg informasjon som den organiserte faglige eliten deler, de deltar på kurs og seminar, går på utstillinger og er med på ulike arrangement med bunad som tema. De er opptatt av historien og har kjennskap til ulike varianter av bunad, de nyanserer kunnskap om bruk og tilvirkning, og er åpne for å endre egen oppfatning og kunnskap om bunad.

Den interesserte bunadbrukeren er lojal mot det organiserte arbeidet, og kan i noen grad mobiliseres.

Den jevne bunadbrukeren har én bunad, den brukes jevnlig til 17. mai og store anledninger som bryllup og barnedåp. De har noe kunnskap om bunaden, men den er gjerne absolutt og lite nyansert.

Bunaden er for dem ensbetydende med den nære bunadshistorien. Bunaden er knyttet til geografi, og for mange er idealet at det skal være en bunad til ett geografisk område. Flere bunader fra samme område er ikke en berikelse, og kan vurderes som riktig/gal eller ekte/uekte.

Den jevne bunadbrukeren får med seg noe informasjon om bunad, men er ikke opptatt av ny kunnskap og kan i liten grad mobiliseres. De er opptatt av rett og galt, også når de ikke selv følger det, men endrer ikke oppfatningen av rett og galt selv om den organiserte faglige eliten ønsker det.

Den alternative bunadbrukeren bruker bunaden på sin egen måte og kan tilpasse, utvikle nytt og endre etter eget forogdtbefinnende.

De er individuelle, kreative og løsningsorienterte. Noen får stor betydning for utvikling av bunadbruken også hos den jevne bunadbrukeren, og de kan på den måten fungere som innovatører uavhengig av den organiserte faglige eliten.

De får til en viss grad med seg informasjon

og ordskifte, men er mer opptatt av å finne egne løsninger og lar seg ikke mobilisere. Informasjon kan bevege til handling, men ikke nødvendigvis felles handling.

Det er interessant at mange også i denne mer alternative delen av bunadmiljøet forholder seg til elitens faglige diskurs, den får bare andre utslag. Det er for eksempel ikke uvanlig å høre argumenter om at folk i gamle dager tok det de hadde. De tror med andre ord ikke på en etablert kanon om den enkelte bunadens utseende som gjerne preger den jevne bunadbrukeren, men står fritt til å bytte ut elementer ettersom de har tilgang på dem. Argumentet for dette bygger de på utsagn fra folkedraktforskningen, i denne sammenheng stammer det fra en artikkel Aagot Noss skrev om drakttradisjonen i Hallingdal. De bruker med andre ord den faglige elitens kunnskap, men på sin helt egen måte. Den bunadinteresserte vil kunne bruke samme utsagn, men basere valg og tilpasning på faglige råd og historiske kilder.

De siste årene har vi sett at det særlig er skjortene som skal fornyes, med nye stoffer, farger, mønster og snitt. På samme måte har fokus på pris, utenlandsk opphav og også regulering av tilgang på mønster og materialer, åpnet for mange nye festdrakter som i ulik grad imøtegår dette.

Eksemplene på hvordan det store og sammensatte bunadmiljøet er noenlunde samstemte i hvordan de snur hodet og skifter fokus, men tolker dette slik det passer egne holdninger og ønsker, er mange. Jeg vil understreke at dette ikke bunner i manglende kunnskap hos noen av gruppene, men at de har en grunnleggende ulik vurdering av hva en bunad er som gjør at kunnskapen får ulik relevans for dem. Det som kan være viktig å ta med seg videre er at den faglige eliten har mulighet til å flytte fokus i feltet, men at deres faglige syn ikke nødvendigvis møter gjenklang og forståelse hos bunadbrukerne. De har med andre ord begrenset mulighet til å endre bunadbruken eller folks oppfatning av bunader direkte. Det er også viktig å huske på at det er den brede og folkelige bunadbruken som er grunnlag for innskrivingen på UNESCOs liste. Det er med andre ord grunn for å søke mer kunnskap om og forsøke å forstå hele den store bredden av bunadbrukere.

Videre arbeid med bunadbruken

På hjemmesiden som arbeidsgruppa bak UNESCO-nominasjonen har laget, har de formulert noen mål om bevaring av tradisjonen, formidling kunnskap og endring som sikrer tradisjonen for framtida. For den faglige eliten er det derfor viktig å være klar over at blant annet deres faglige syn og ønske om å styre bunadbruken mot historiske forbilder i liten eller ingen grad resonnerer med den jevne bunadbrukerens syn. Det faglige premisset er irrelevant, og bidrar ikke til å endre verken holdninger eller bruk. Det kan hos enkelte, det jeg har kalt de alternative, derimot føre til ulike utslag av motreaksjoner og nye løsninger.

Samtidig har den faglige eliten en mulighet for å dreie fokus. I liten grad alene, men i stor grad som premissleverandør inn mot interesseorganisasjoner, produsenter og ikke minst media. Spørsmålet er bare hvilken effekt et fokusskifte vil ha, når store deler av det faglige premisset ikke deles av mottakerne. Kunnskap om mottakerens grunnleggende forståelse av tradisjonen vil derfor være avgjørende for å kunne nå ut med et budskap som blir mottatt slik man ønsker og med den effekten man ønsker.

Det er likevel verd å se at i den grad man jobber gjennom interesseorganisasjonene, så er muligheten for å nå publikum langt bedre. Et eksempel på dette er nettopp ønsket om å produsere mer av bunadene i Norge. Det er et styrt fokusskifte som det er jobbet systematisk og godt med i organisasjonene. Undersøkelsen blant Norsk Flid butikkene viste hvordan de oppnår resultater når det jobbes samstemt og systematisk, og når organisasjonene er med og legger til rette med interessearbeid, utdanningsmuligheter m.m.

Det kan også være verd å minne seg selv på at alle de ulike holdningene og verdivurderingene og måtene å bruke og forholde seg til bunaden på er en del av bunadbruken, og sånn sett er alle de ulike kategoriene av bunadbrukere innskrevet på UNESCOs liste. Hvordan man ønsker å forholde seg til dette bør derfor være en viktig diskusjon framover. Ønsker man å endre holdninger, tradisjonsforståelse og bunadbruk hos en eller flere av disse gruppene? Og hvordan når man fram med holdningsarbeid, når den i liten grad blir oppfattet og i enda mindre grad etterfulgt? Og kanskje enda viktigere: hvilke konsekvens vil det ha om den faglige eliten ikke verdsetter deler av de holdningene og idealene som finnes i den brede og sammensatte miljøet av aktive og entusiastiske bunadbrukere?

Rapportens hovedpunkter

Om bunadbruken:

- Bunaden er et plagg som skiller seg ut i klesskapet og brukes til spesielle anledninger. Bunadbruken står sterkt i Norge, men bunadbrukerne får bare i liten grad med seg ny informasjon.
- Det er stor enighet om bunaden som en viktig del av vår kulturarv og et kulturuttrykk som er aktivt i bruk. Mellomkrigstidens kulturkamp er glemt.
- Bunadens lokale tilknytning har størst betydning for valg av bunad, den nære bunadshistorien er viktigere enn historiske forbilder ved valg av bunad.

Om produksjon av bunader:

- Bunaden er i hovedsak en vare som produseres for salg.
- 14% har sydd hele eller deler av en bunad til seg selv eller andre, 28% kunne tenke seg å gjøre det dersom de fikk veiledning.
- Ved kjøp av bunad er det for et flertall viktig at den er produsert i Norge, tilpasset kunden og at arbeidet er utført av dyktige fagfolk.
- De som produserer hele eller deler av bunaden i utlandet er få, men store bedrifter.
- I dag kan vi anslå at omlag 45% av nykjøpte bunader produseres helt eller delvis i utlandet. Det er særlig unge menn som kjøper bunader prodert i utlandet.
- Arbeid for å styrke produksjon i Norge lykkes, men det er krevende og er avhengig av kontinuerlig innsats over tid.
- Det er mangel på faglig kompetanse og underleverandører i Norge.
- Det er en økende interesse for å sy hele eller deler av bunaden selv.

Om videre arbeid for bunadbruken:

- Interessearbeid for bunaden er krevende, men mulig. Det er ikke bare ulike meninger blant bunadbrukere, men grunnleggende forskjellig forståelse av bunaden og tradisjonen. Informasjon og meninger blir derfor oppfattet ulikt, og får ulike utslag.
- Størst effekt har arbeidet for bunad når man jobber gjennom organisasjonene og mobiliserer bredt. Men arbeidet vil også kunne åpne for alternative løsninger utenfor det organiserte.